



• ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАНКОВОГО ТЕКСТУ •

УДК 821.161.2-2.09І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4601>

ДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ДРАМАТУРГІЇ ІВАНА ФРАНКА

Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ

У статті автор зацентрував увагу на тому, що Іван Франко цілеспрямовано використовував драматургію як засіб виховання в українців почуття національної самосвідомості. **Мета студії** – осмислити драми І. Франка як художні проєкти, через які митець намагався донести свої ідеї вдосконалення людської особистості та упорядкування діяльності громади. Саме з цією метою у драматичні твори письменник різними способами намагався вмонтувати дидактичний компонент. У студії використані прийоми описового, культурно-історичного, психобіографічного, герменевтичного та зіставного **методів**. **Наукова новизна** статті полягає у трактуванні Франкової драматургії як засобу перевиховання українського суспільства в національно-патріотичному дусі. На підставі численних спостережень над змістом драматичних творів І. Франка дослідник зробив такі **висновки**. І. Франко сподівався на поступ в українському суспільстві, тому у більшості своїх драм акцентував увагу на повчальних моментах у стосунках між дійовими особами, усіма можливими засобами прагнувши просектувати перспективу розвитку національного самоусвідомлення українців. Активно використовуючи дидактичний компонент у драматургії, І. Франко хотів, щоб його образи-характери пробуджували в українців національну свідомість і спонукали їх до вирішення насущних проблем. Видаючи бажане за дійсне, письменник часто порушував логічний розвиток сюжетних подій.

Ключові слова: драматургія, образи-характери, конфліктна ситуація, етична проблематика, дидактизм, суспільність, національне самоусвідомлення, місія просвітителя, поступ.

Іван Франко був великим учителем українського народу. Улас Самчук, який зараховував письменника до великої літератури, підкреслював, що він намагався збудувати не тільки національно-соціальну громаду.

«Він, – наголошував есеїст, – передусім жорстоко скальпував наше духовне єство та вимірював ступінь температури нашої душі. Він боявся за саму суть нас, нас як одиниць людських, як Божих творів вищого порядку, яким наказано вершити і завершувати все створене на землі. Іван Франко, як ніхто з наших послів у світ вічного, намагався зробити з нас людей. Людей у повному значенні слова, людей великої душі, людей широкої і глибокої натури. <...> Він бере нашу людину за руку і веде її до широких обріїв, він дає їй велику книжку, велике мистецтво...» [4, с. 51].

Тобто, на переконання У. Самчука, І. Франко цілеспрямовано використовував художні твори як засіб для національного самоусвідомлення українців. Великі надії покладав письменник на драматургію, яка є мікромакетом суспільства і здатна охопити найважливіші людські проблеми. Драми І. Франка – це своєрідні художні проекти. Саме через драматичні тексти письменник намагався донести до українців свої ідеї вдосконалення особистості та упорядкування суспільної громади. Він був переконаний, що добрим, палким словом можна достукатися до людей і спрямувати їх у потрібне русло.

У драматичні твори митець намагався різним способом умонтувати дидактичний компонент. Для посилення виховного ефекту драматург використовує ідеалізовані, еталонні образи-характери як своєрідні взірці для наслідування. Так, ув історичній драмі «Три князі на один престол» такою дійовою особою є князь Всеволод, який тимчасово зник з поля зору і повертається в той момент, коли розгоряється боротьба за престол між його спадкоємцями. Своєю появою він зупиняє жорстоку розправу Ростислава над Ратибором.

Прикметно, що фінальна сцена драми завершується промовистим звертанням князя Всеволода до українського народу:

«Народе мій, що се значиться? Що за фурія страшна запустила свій меч пагубний в твою грудь? Де єдність, де згода, котров недавно пишалися сини твої, де цвіт молодезі твоєї, де найзнаменитші з дітей твоїх? Судьба на хвилю скрила мя перед твоїми очима, а вже сам против себе підняв ти меч вражди, підняв ти залізо убійства, а вже кров дітей твоїх поїть поля і лани твої, звірі кості їх розтягають, а круків стада співають зловіщую пісню смерті і заглади! Народе мій, що з тобою сталося?.. О боже, боже предків наших, за що зіслав ти таку кару на сей край?» [5, т. 23, с. 47].

Палкі та пристрасні слова, вкладені в уста князя Всеволода, виражають стан душі освіченого й мудрого князя Київської Русі, який намагався не допустити до розвалу могутньої держави. У цих закликах також закумульовані патріотичні поривання самого І. Франка, який глибоко проймався болями рідного народу і шукав нагоди об'єднати його заради під гаслом національного поступу.

Відзначимо, що такий оптимістичний фінал не зовсім відповідає історичній правді княжої доби, наповненої чварами, розбратом та непорозумінням. Тут І. Франко видав бажане за дійсне, намагаючись надати текстові повчально-виховного змісту – таке завершення твору утверджувало ідею єдності українських земель.

Еталонний образ-характер створив І. Франко і в особі князя Святослава у драмі-казці «Сон князя Святослава». Дотримуючись історичної достовірності відтворених подій, драматург намагався витворити ідеал князя – видатного політика, державного діяча, відважного воїна і улюбленця народу. Адже князь у Київській Русі уособлював найкращі риси правителя – у його руках була зосереджена державна влада і справедливий суд, а його діяльність мала бути прикладом високих моральних принципів для суспільства.

Князь Святослав є втіленням мудрого правителя, який зміцнює єдність Київської Русі, турбується про лад у державі, дбає про свій народ, шукає різні способи,

щоби покращити його долю, захистити від жадібних воєвод і бояр. Люди вірять у справедливість свого правителя і всіма зусиллями підтримують його політику. Навіть Овлур, несправедливо скривджений, не відступив від князя.

«Овлур не випадково є найближчим другом Святослава, – зазначав Михайло Пархоменко. – Він, як і князь, справжній лицар благородства. І у вигнанні він залишається вірним тому, кому присягав. З усього князівського оточення він найповніше розуміє державні наміри князя, його піклування про цілість держави, про єдність руських земель. Високо свідомий патріотизм, чесність і вірність дружбі – ось в чому пафос цього образу мужнього громадянина і воїна. Як Святослав – образ ідеального керівника держави, так Овлур є образом ідеального громадянина» [3, с. 121].

Драматична поема «Сон князя Святослав» має щасливо оптимістичний, казковий фінал. Змову Гостомисла і Запави, які хотіли знищити князя Святослава, викрили, ворогів покарали – справедливість було відновлено. Таким фінальним акордом І. Франко намагався вселити в серця українців віру у свої сили, впевненість у непереможне утвердження добра над злом.

І. Франко вважав, що всі біди українців від того, що темний та неосвічений народ не здатний осмислити свій пригноблений стан і мобілізуватися на боротьбу за свої права. Йому здавалося, що таке становище можна легко виправити освітою, культурою та просвітництвом. Великі надії покладав письменник на шкільного вчителя, який повинен відкрити не тільки дітям, а й дорослим перспективне, новочасне бачення світу й життя в ньому. Образ інтелігента, покликаного жертвовно служити своєму народові, І. Франко створив у драмі «Учитель». У центрі твору драматург поставив сільського вчителя – поборника української національної школи.

«Знаючи побут, умови праці і прагнення передової частини учительства, Франко вперше в українській літературі змалював благородну працю народного вчителя, тяжке життя сільського інтелігента в Австро-Угорській імперії», – підкреслює Я. Білоштан [1, с. 206].

У ремарках драми автор зазначає, що дія відбувається в «глухім гірським селі в наших часах» [5, т. 24, с. 65], і так характеризує головного героя Омеляна Ткача: «...учитель, літ 35, високий, худий, покашлює, з чорною бородою і окулярами» [5, т. 24, с. 65]. Цими портретними деталями І. Франко малює загальні риси типового галицького інтелігента, який обрав складний шлях національного просвітництва.

На думку О. Борщаговського, «“Учитель” – видатний художній пам’ятник тій частині української інтелігенції, яка віддала все своє життя справі народної освіти, в якій ні репресії, ні злидні, ні темнота затурканих убогих селян не змогли вбити віру в своє просвітницьке покликання, в моральну чистоту, й силу народу, в його світле майбутнє» [2, с. 73].

І. Франко розумів, що місію національного просвітителя може здійснювати лише самовіддана, жертвна особистість. У рефераті «Наші народні школи і їх потреби», який був виголошений на вічі у Снятині, письменник наголошував:

«Учителем школа стоїть... Та й сього не досить: доброго учителя треба також поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити. Як його буде десять різних властей і невластей надзорувати: і війт, і священник, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і орендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то хоч би він був найспосібніший і найширший, то до ладу не дійде і буде мусив плюнути на таку роботу» [5, т. 46, с. 113].

Тобто І. Франко був переконаний, що вчителів в умовах Австро-Угорської імперії потрібна неабияка мужність і завзятість, щоби стати на прю з тими, кому було вигідно тримати український народ у темноті й покорі. Саме цю ідею непримиренної боротьби за просвітництво української нації спробував проартикулювати І. Франко в п'єсі «Учитель».

Поставивши в центрі драматичної дії сільського вчителя, І. Франко загострює проблему в національно-політичному плані. Він показує, через які величезні випробування змушені були пройти національно свідомі учителі, які прагнули світлом науки просвітити свій народ. Їм дуже часто доводилося не тільки розвіювати темноту й безпросвітність, обстоювати свою честь та гідність, а й навіть боротися за своє право на життя.

Під впливом вчителя Омеляна Ткача селянам відкрилися очі на злочинні діяння лихваря Вовка. Вони спіймали його і віддали в руки жандарма. Таким способом І. Франко спробував переконливо змалювати, як селяни поступово перероджуються, позбуваються страху перед нахабними злочинцями і самі залучаються до процесу налагодження нормальних взаємин в українському селі. Звичайно, письменник видав бажане за дійсне. Він дуже добре знав вайлуватих, пасивних та байдужих до громадських справ українських селян, які воліли не втручатися в гострі суперечки. Та велика віра в людину, у її гуманізм та добропорядність спонукали І. Франка саме так моделювати розвиток сюжетних подій у творі.

Драматург намагався показати, що національно свідомий і відданий своїй справі учитель може дуже багато зробити: не тільки навчити дітей розуму, а й розворушити селян, показати їм шлях до світла. Самовідданою працею учитель Омелян Ткач повернув село на шлях науки і просвіти. Переборовши зло, він уселив у їхні душі віру в добро та справедливість. Звичайно, це були більше бажання самого І. Франка, невтомного шукача правди, ніж реальні факти дійсності. Але письменник вірив у свій народ, і ця віра постійно пробивалася у драматичних творах, в яких особа автора відходить на задній план, бо вся увага сконцентрована на національних характерах дійових осіб, їхній здатності досягати мети в ім'я власного народу. Драматург акцентує увагу на тому, що під впливом самовідданої праці педагога у свідомості сільського люду відбуваються різкі зміни. Селяни зовсім по-іншому почали ставитися до вчителя, належно оцінивши його працю.

У драмі «Учитель» І. Франко відтворив складні процеси національного пробудження в українському селі. Змодельовавши еталонні образи-характери Омеляна, Юлії, Хоростіля, драматург показав, які величезні труднощі повинні долати націо-

нально свідомі особистості, щоб вирятувати свій народ від темряви та безпросвітництва. Утверджуючи ідею непереможності українського національного духу в образі-характері Омеляна Ткача, драматург надав п'єсі важливої суспільної ваги, наповнив твір вірою в добро та справедливість.

«Внутрішнє благородство вчителя Ткача, його любов до народу – все те, що Юлія, сестра його, називає незлічимим “ідеалізмом”, розкрито і в словах – одночасно простих, скромних та натхнених – і в ділах. Від першого й до останнього виходу Омелян Ткач – в центрі уваги, дедалі більш завойовує він симпатії та співчуття до себе. Слабий фізично, він виростає, однак, під кінець комедії в монолітну фігуру справжнього героя...» [3, с. 62].

Національно-патріотична спрямованість драми «Учитель», самобутність образів-характерів, їхня чітка індивідуалізація, гострий національно-політичний конфлікт, актуальність порушеної проблеми, патріотичний пафос, сатиричне викриття сільських бюрократів, які гальмували розвиток шкільництва й позбавляли самовідданих учителів реалізувати свої можливості на ниві освіти, засвідчують, що І. Франко велику надію покладав на національну енергетику та дійову силу драматичного слова, за допомогою якого хотів привернути увагу до насущних проблем українського народу.

Але не тільки на школу покладав надію І. Франко. На його думку, поступ мав відбутися в суспільстві, яке повинно прагнути до позитивних змін. Відтворюючи складні обставини життя українців у кінці XIX століття в драмі «Рябина», яку можна назвати драмою перевиховання, митець робить спробу через призму свого естетичного ідеалу спроєкувати перспективу розвитку національного самоусвідомлення селян. Такий підхід до зображення дійсності впливав з творчої концепції драматурга, який намагався будь-які паростки прогресивного поступу свого народу зафіксувати й показати їх у розвитку. Хоча І. Франко дуже добре знав село, його складні взаємовідносини, які склалися під чужим гнітом і були дуже далекі від ідеалу. За складних умов Австро-Угорської імперії в українських селах поряд із панами та чиновниками появилися свої п'явки, які, вислужуючись перед владою, немилосердно висмоктували кров з власного народу, нещадно грабували й обдирали його. Селяни ж при цьому покійно зносили гніт чужих і своїх, виявляючи пасивність, інертність і безпорадність. Це особливо непокоїло письменника-гуманіста, який постійно турбувався про поступ української суспільності.

У драмі «Рябина» драматург вибудував складні колізії, використавши конфлікт сільських урядовців із селянами. Намагаючись показати роль і впливову силу громади, він гіперболізує образи-характери, надає їм символічного узагальнюючого значення. Війт Рябина і писар Перун уособлюють знахабнілих представників влади, які, скориставшись своїм становищем, грабують людей і знущаються над ними. Жертвою свавілля став Клим Казидорога, в якого Рябина без жодних підстав відібрав поле, а потім прислужники старости привели покривдженого до корчми, побили його, а писар Перун розпik на вогні громадську печатку і прибив її на голе тіло, що аж м'ясо зашкварчало.

Драматург акцентує увагу на тому, що в умовах сваволі, постійного п'янства Рябина морально деградує – він втрачає не тільки авторитет серед селян, а й позбувається людської сутності, знущаючись над Казидорогою та його родиною. На цьому зверхньому ставленні до простих людей, яке запозичили сільські урядовці чи то від панів, чи то від чиновників, І. Франко особливо загострював увагу. Йому дуже боліло те, що українець зневажає українця, знущається над ним не менше, ніж чужинець. І от ця риса характеру особливо турбувала письменника-гуманіста, який завжди намагався дошукатися першопричин такої поведінки. Тому він не тільки відображає процеси, які відбуваються в селі, а й намагається показати механізм дії образу-характеру в складних випробувальних обставинах. І поряд з магістральним конфліктом між селянами та урядовцями І. Франко використовує конфліктні ситуації, які дають змогу розкрити ту чи іншу рису характеру дійової особи.

Викликавши Рябину на суд людський, етичний, Казидорога, прив'язавши себе путом до рябини, прагне привернути увагу громади до свого безправного становища. Драматург наділив Казидорогу, який знає про всі махінації, крадіжки та завищені податки сільських шахраїв, загостреним відчуттям справедливості:

«Отже, слухайте, панове громадо! Коли ваша воля своє домашнє діло дома розсудити, то я би так радив, щоби ціла громада наперла на то, щоб Рябина вїйтівства сам добровільно зрікся, отсього писаря нагнав і всякі пошкоди вернув, а потому ще й перепросив тих, кого за свого вїйтівства зневажив» [5, т. 23, с. 88].

А поки він цього не зробить, Казидорога пропонує не спілкуватися ні з ним, ні з його родиною. У такий спосіб він пропонує вирішити проблему сільської влади – позбутися шахраїв, здирників і п'яниць.

Звичайно, І. Франко явно перебільшив можливості Казидороги, якому відвів роль провідника сільської громади. Але письменник уявляв собі саме такий спосіб вирішення суперечок у громаді. Тому в уста персонажа він вкладає свої міркування щодо розвитку демократичних процесів на селі. Головний герой стає рупором авторських ідей – своєрідним «вартовим» суспільної моралі.

Звичайно, задумавши твір як комедію, головне завдання якої полягає у висміюванні людських вад в образах-характерах, І. Франко спрямував свій талант проти недоліків в українському суспільстві, але надавши відтвореним подіям серйозної національно-політичної значущості, порушив жанрові канони комедії, загубив сміх і не зумів досягти ефекту анекдоту. Намагаючись створити сприятливі можливості для переродження головної дійової особи, драматург свідомо використав у творі дидактичний елемент, і, безперечно, видав бажане за дійсне. Йому хотілося, щоби добро та справедливість запанували в здоровому національному організмі, щоби люди могли мирно, злагоджено й цивілізовано вирішувати будь-які проблеми. І це мало стати правилом, а не винятком у повсякденному житті. Хоча І. Франко розумів, що для пробудження свідомості українського нації ще треба «пройти довгу та тяжку школу втрат, пустих сварів, сумнівів та недбалості, треба було аж через гіркі помилки доходити до розуму, сягати глибше в народ, фундувати будинок народного життя не

на піску урядової ані панської ласки, а на скалі власного свідомого, освіченого та zorganizованого народу» [5, т. 47, с. 122]. Тому й так нещадно висміював він вїйта Рябину, який відступив від етичних принципів гуманності й опуcтивcя до грабунку, шахрайства, знущання над людьми.

Письменник поcтїйно думав над тим, як розворушити українську суcпїльнїсть, хоча добре розумїв, що cеляни заляканї, роз'єднанї та їнертнї. Тому велику надїю вїн покладав на cїм'ю, яка цементувала основи української нацїї і в якїй збереглися звичаї, традицїї та високї етичнї критерїї оцїнки особистостї. Через трансформацїю cїмейних cтосункїв у громадї митець cподївався вїдродити моральну атмосферу суcпїльного життя українцїв. І з цїєю метою важливу роль у вїрїшеннї соцїального конфлїкту драматург вїдвїв Матронї, дружинї Рябини. Вона не тїльки вїдстоює чєcть cвого роду, а й активно долучаєтьcя до боротьби за правду і cправедливїсть.

Матрона виступає в ролї етичного «вартового» cвоїї cїм'ї і тому вимагає вїд громадї скинути її чоловіка з вїйтївства. Активнїсть її дїй цїлком зрозумїла. Вона бачить, що вїйтївство її безграмотного та безвольного чоловіка веде до значних матерїальних затрат і ганьби для її родини. Високї моральнї принципи, якї з давнїх-давєн утвердилиcя в українській cїм'ї, не дозволяють їй змиритиcя з такою поведїнкою чоловіка, і тому вона обурюєтьcя його вчинками:

«Чоловіче, та як то правда, що ти так збиткувався над таким старим чоловіком, та ще й кумом, то я тобї не то печать, а й очї повипїкаю! Я не хочу, щоб мене і моїх дїтей люди публїчно виволували та проклинали!» [5, т. 23, с. 83].

Звичайно, І. Франко також дещо їдеалїзував образ дружини Рябини, порушуючи проблему українського роду, для якого чєcна праця та подружня вїрнїсть були одними з основних принципїв життєдїяльностї. Саме Матрона стає на захист високих етичних засад життя у cільській громадї. Спочатку вона просить чоловіка не вплутуватиcя в рїзнї афери, а потїм активно стає на бїк громадї, намагаючись повернути його на гуманний шлях.

І. Франко показує, що вїйт Рябина пройшов довгий шлях сумнївїв і переосмислень cвоїх дїянь, поки наважився вїдмовитиcя вїд посади. Моральна деградацїя не так легко пїддаєтьcя виправленню. Зло запанувало в його душї, і викорєнити його було не так просто. Та принциповї дїї громадї, турбота дружини зробили cвоє – Рябина cтупив на шлях людяностї, вїдмовившиcя вїд посади вїйта.

Позбувшиcя посади, Рябина повернувся у cвій природнїй стан – позбувся агресивностї та зверхнього ставлення до людей. Такї метаморфози головної дїйової особи не зовcїм вмотивованї. Реалїcтично зобразивши подїї в українському cєлї, драматург, cподїваючись на нацїональне вїдродження, пробудження в cелян почуття власної гїдностї, високої cвідомостї, прагнучи спонукати їх до активностї та згуртованостї при вїрїшеннї громадських cправ, запропонував радше лїтературний, нїж життєво вїрогїдний фїнал. Рябина зрозумїв cвої помилки і готовий cпокутувати провини перед людьми, вїдшкодувати їм втраченє добро. Драматург дав можливїсть Рябинї вїпростатиcя, прийти до себе й переосмислити cвої дїяння. Такий пїдхїд

до відтворення образу-характеру впливав з великої віри І. Франка в людину, в її можливості духовного очищення та морального переродження. Громада прощає Рябині його негуманну поведінку, уважаючи його жертвою обставин, а писаря Перуна як головного затійника шахрайських махінацій та здирництва селяни віддають до арешту. Звичайно, таким оптимістичним фіналом автор намагався показати дієву силу згуртованої сільської громади як «великого чоловіка». І. Франко прагнув залишити надію селянам на справедливе вирішення їхніх проблем, але відверта тенденційність митця не могла на позначитися на естетичній вартості образу-характеру головного персонажа.

На думку М. Пархоменка, «переродження Рябини, що відбувається за лаштунками,десь в часі поміж кінцем другої початком третьої дії, веде до відхилення від правди характерів, до психологічно не вмотивованого порушення логіки розвитку основного характеру комедії» [3, с. 47].

І науковець мав рацію, бо І. Франко, видаючи бажане за дійсне, порушив логічний розвиток сюжетних подій, але в такий спосіб він сподівався пробудити потужну енергетику, здатну очищати від скверни український національний організм, уселити в людей віру в їхні потенційні можливості при вирішенні важливих громадських справ.

Ідеальний зразок художнього образу І. Франко намагався втілити й у драмі «Суд Святого Николая» (1895), написаній за правилами поетики давньоукраїнської шкільної драми. У ній автор поєднав елементи шкільної та вертепної драми. Про це свідчить, зокрема, перелік дійових осіб: Святий Николай, Ангели, Чорт, Дід Вакула і діти. На думку О. Борщаговського, це була «своєрідна спроба відродження шкільного або вертепного театру, з їх наївною символікою і традиційними постатями святих» [2, с. 13].

Шкільна драма «Суд Святого Николая» – серйозний, святковий і урочистий твір. І. Франко оживив цей жанр, наповнив його теплотою та ліризмом, показавши велику любов Святого Николая до українських дітей. Оцей незначний елемент національного колориту надав сухій і схоластичній драмі живої плоти та вагомого естетично-емоційного ефекту.

Святий Николай визначає основні християнські принципи, яких мають дотримуватися українські діти. І найголовніші серед них – самовіддано працювати, бути чесними і любити людей. Тому Святий Николай звертається до дітей:

Ось нині власне рік минув,
Як на землі я тутка був,
Як дітям дари я давав,
До праці всіх я загірав,
Наказував їм чесно жити,
Від зла тікати, людей любити [5, т. 24, с. 346].

Тобто спочатку, як у шкільній драмі, І. Франко утверджує загальні засади гуманізму. І такий підхід до зображення зумовлений національним менталітетом,

моральними ідеалами українців, які тісно пов'язані з християнськими принципами взаємовідносин у суспільстві. Святий Миколай є уособленням добра, справедливості й любові. І. Франко возвеличує образ Святого Миколая і водночас змальовує його згідно з християнським уявленням про нього. Святого Миколая найбільше цікавить, як проростає добро в дитячих душах, адже сам він творить тільки добрі справи. У свідомості українця Святий Миколай – це той, хто може рятувати людей на морі, під час пожежі, визволяти з неволі. Він добрий, щедрий, але справедливий, і нагороджує тих, хто цього заслуговує. Саме отаке світле уявлення про Святого Миколая – доброго, благородного та справедливого – І. Франко вирішив використати в драматичному творі, призначеному для дітей та юнацтва.

У драмі «Суд Святого Миколая» І. Франко створює такі конфліктні ситуації, в яких проявляється благородство дитячої душі. Під впливом обставин вона стає кращою, гіднішою, добрішою. Важливо підкреслити, що драматург не намагається створити одновимірні, схематичні, еталонні образи дітей. Хоча шкільна драма має свої жанрові обмеження – у ній не можна показати героїв у дії, а тільки схарактеризувати їх за допомогою інших персонажів, митець змалював дітей колоритними, виразними посталями, схильними як до пустощів, так і до добрих справ. І такий підхід до змалювання дійових осіб продиктований основним принципом творчої концепції письменника – утверджувати в художніх творах добро та справедливість, але не примітивізувати героїв, не зводити їх до рупорів авторської ідеї.

Письменник показує, що діти не тільки самі роблять добро, а й намагаються залучити до добрих справ батьків. Драматург акцентує увагу на тому, що коло для доброчинства розширюється, благородство все більше й більше проникає в людські душі. Такий підхід до відтворення подій зумовлений прагненням митця спрямувати свої зусилля на оздоровлення національного організму українського суспільства.

У драмі «Суд Святого Миколая» І. Франко створив колоритні образи Святого Миколая, Ангелів, дітей Марисі, Михася, Гриця, Олюні. Головна ідея драми – утвердження добра та справедливості всупереч будь-яким намаганням Чортика чинити зло, ображати та принижувати людську гідність дітей. Органічно поєднавши елементи шкільної драми з формою вертепної драми, І. Франко устами Святого Миколая оцінює вчинки дітей, вказує їм правильний шлях, яким вони мають прямувати в житті, творячи добро. І такий дидактичний елемент, наявний у драмі, цілком відповідає її жанровій природі, загальному настроєві твору.

Складні етичні проблеми українського села порушив І. Франко в трагедії «Украдене щастя». Дидактичний компонент драматург закрив в основній ідеї твору, яка полягала в тому, що поза сімейним колом українець не може знайти свого щастя. А головна дійова особа Анна, ігноруючи свого чоловіка та не зважаючи на статус заміжньої жінки, відкрито приймає в себе колишнього свого коханого Михайла. Вона проігнорувала суворі норми моралі, які традиційно склалися в українському суспільстві, й пішла за покликом свого серця, наражаючись на осуд селян.

Трагедія через великі потрясіння стимулює людину до катарсису – очищення її душі від скверни, і в такий спосіб утверджує високі моральні принципи в суспільстві. В «Украденому щасті» І. Франко етичну проблему вирішує в особливий спосіб – віддає право виносити присуд Анні селянам, які свято бережуть традиції та звичаї, пов'язані зі сімейним укладом. Заміжня жінка не мала права появлятися в людних місцях з чужим чоловіком, навіть коли вона його палко кохала, а тим більше – жити з полюбовником. І після того, як Миколу, чоловіка Анни, забрали до криміналу, а жандарм почав два рази на тиждень ночувати в Анни, село збурилося й запротестувало:

«Н а с т я (під вікном до другої жінки, киваючи головою). Я то знала, що до того воно дійде. Бійтєся Бога, тота жінка ані сти́ду не має, ані серця.

П е р ш а ж і н к а. Ой та певно. Мій старий казав, що буде в раді о тім говорити, аби її при всій громаді різками висічи, най не дає злого прикладу.

Н а с т я. Певно, що варто би. Адже й нині в церкві. Бійтєся Бога! Таж такого ще світ не бачив. З чужим парубком аж до самої церкви прийшла, а потому як сама стала, то щоби вам до образів, до вівтаря святого лицем обернулася! Де там! До нього обернулася, до нього, окаянна, молитви шепче. Жінки довкола неї повідступалися, таке вам колесо зробили, мов від зараженої тиснуться, а вона нічого, мов і не бачить. Так усю хвалу Божу й вистояла. Та не всю, бо скоро “Достойно” проспівали, мій шандар із церкви, моргнув на неї, та й вона за ним вийшла» [5, т. 24, с. 55].

Сільські жінки обзивають Анну «огидницею», «поганим зіллям». «Без серця вона! І відразу се було видно. Адже як його брали, то аби вам слово сказала, аби одну сльозу проронила, як чесній жінці годиться! Де там!» [5, т. 24, с. 38] – розповідає Настя сільським жінкам.

За звичаєвим сільським правом Анна переступила моральні закони і заплямувала свою честь, утратила гідність та авторитет порядної жінки. Сільська молодь вважає нижче своєї гідності забавлятися на танцях з такою жінкою. «Суспільство встає на захист прав “шлюбного чоловіка” і засуджує Анну за її любов до Михайла, розглядаючи її поведінку як розпусту, гріх» [3, с. 79].

Сільські парубки дають зрозуміти Михайлові, що поведінка Анни не вкладається в елементарні рамки порядності. «Танцювати з такою жінкою. ...Чоловіка вішати мають, а вона тут буде танцювати. То так порядна господиня робить?» [5, т. 24, с. 42–44] – обурюються вони.

Для розкриття психічного стану героїні І. Франко використовує внутрішній конфлікт. Глибока сердечна чутливість української жінки і суворі правила сімейного життя часто зумовлювали внутрішній конфлікт, коли любов була адресована не шлюбному чоловікові, а комусь іншому. І коли в українській етноментальності сім'я стояла значно вище палкої і пристрасної любові, розрубати цей гордіїв вузол було неможливо.

Трагедія «Украдене щастя» завершується смертю Михайла. Микола, який відчув себе господарем і захисником власного дому, зарубав сокирою свого кривдника. Смерть Михайла більше символічна, ніж реальна, і впливає з природи українського національного

характеру, із розуміння того, що сім'я для українця – це святая святих, скріплена Божим благословенням, і ніхто не сміє втручатися в її володіння. А хто посягне на цю святиню, той неминуче зазнає Божої кари як великий грішник. І саме таким грішником був Михайло Гурман, який вліз у чужу хату, вважаючи, що підступно вкрадена в нього любов дає йому на це право. Але для українця сім'я, її честь, порядність і вірність подружжя стоять вище кохання, яке б воно сильне і глибоке не було. Обов'язок, клятва перед Богом, сором перед людьми були тими атрибутами, на які опиралася українська родина. І смерть Михайла Гурмана ми сприймаємо не як життєве нещастя, а як апофеоз завершеного дійства, як відповідний катарсис, так необхідний трагедійному жанру.

Отже, у драматургії І. Франко часто використовував дидактичний компонент. Він надіявся, що колоритні образи-характери можуть стати взірцем для українців, пробудити їхню енергетику та спонукати до вирішення різних насущних проблем. Великий Каменярь вірив у національне воскресіння українців і тому докладав чимало зусиль, щоби й засобами художнього впливу розбудити їхню національну свідомість і вивести на шлях відродження.

Список використаної літератури

1. Білоштан Я. Драматургія Івана Франка. Київ, 1956. 253 с.
2. Борщаговський О. Драматичні твори Івана Франка. Київ, 1946. 126 с.
3. Пархоменко М. Драматургія Івана Франка. Львів, 1956. 128 с.
4. Самчук У. Велика література. Доповідь на I з'їзді МУРу // МУР [Мистецький український рух]. Зб. 1. Мюнхен-Карлсфельд, 1946. С. 38–52.
5. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.

References

1. Biloshtan, Ya. (1956). *Dramaturhiia Ivana Franka*. 253 s. Kyiv, Ukraine.
2. Borshchahovskiy, O. (1946). *Dramatychni tvory Ivana Franka*. 126 s. Kyiv, Ukraine.
3. Parkhomenko, M. (1956). *Dramaturhiia Ivana Franka*. 128 s. Lviv, Ukraine.
4. Samchuk, U. (1946). *Velyka literatura. Dopovid na I zizdi MURu. MUR [Mystetskyi ukrainskyi rukh]*. Zb. 1. S. 38–52. Miunkhen-Karlsfeld, Germany.
5. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv, Ukraine.

Володимир Працьовитий – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Volodymyr Pratsiovytyi – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Acad. M. Vozniak Ukrainian Literature Department, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: volodymyr.pratsovytyi@lnu.edu.ua

THE DIDACTIC COMPONENT IN IVAN FRANKO'S DRAMATURGY

Volodymyr PRATSIOVYTYI

The article focuses on Ivan Franko's purposefully employing dramaturgy as a means of fostering in the Ukrainians the sentiment of national self-consciousness.

The study **aims at** comprehending I. Franko's dramas as artistic projects via which the writer attempted at conveying his ideas of perfecting the human personality and streamlining the community's activities. It is for this purpose that the writer made an effort of variously incorporating a didactic component into his dramas. The study employs the descriptive, cultural-historical, psychobiographic, hermeneutic and contrastive **methods**.

The scholarly novelty of the article lies in treating I. Franko's dramaturgy as a means of reeducating the Ukrainian society in the national-patriotic spirit.

On the basis of numerous observations of the contents of I. Franko's dramas the researcher has made the following **conclusions**: I. Franko was hopeful of progress in the Ukrainian society, which is why in most of his dramas he focused the attention on instructive moments in the relationships among the dramatis personae, striving by all available means to project the perspective of the Ukrainians' national self-awareness. By actively employing the didactic component in dramaturgy, I. Franko wished his character-sketches to awaken national consciousness in the Ukrainians and encourage them to solve burning problems. Resorting to wishful thinking, the author often violated the logic of the events developing in the plot.

Keywords: dramaturgy, character-sketches, conflict situation, ethical problems, didacticism, society, national self-awareness, enlightener's mission, progress.

Дата подання: 7 червня 2023 р.